

Οι τοπικές Εκκλησίες δεν είναι ξεκομμένες, αλλά αποτελούν τμήμα της οικουμενικής Εκκλησίας, στην πράξη της Εκκλησίας της Αυτοκρατορίας, στην οποία ενσωματώνονται μέσω ενδιάμεσων βαθμίδων: Εκκλησίες της ίδιας επαρχίας, και αργότερα σύνολα που συμπεριλαμβάνουν πολλές επαρχίες, και είναι ακριβώς στο επίπεδο αυτό που εμφανίζονται τότε οι πιο σημαντικές καινοτομίες.

{tab=Επαρχίες και Μητροπόλεις}

Η σύνοδος της Νικαίας, συστηματοποιώντας μία πρότερη χρήση, αποφασίζει (κανόνας 4 και 5) ότι οι επίσκοποι της ίδιας επαρχίας οφείλουν να συγκεντρώνονται δύο φορές τον χρόνο παρά τω μητροπολίτη (που κατέχει την έδρα της πρωτεύουσας της επαρχίας). Η εξουσία του μητροπολίτη πάνω στους υπόλοιπους επισκόπους της επαρχίας, που διατελούν υπ' αυτόν, ενισχύεται με τον τρόπο αυτό, ιδιαίτερα όσον αφορά στην εκλογή και τη χειροτονία νέων επισκόπων. Ο χάρτης της Εκκλησίας, και στο θέμα αυτό, διαμορφώνεται με βάση τον διοικητικό χάρτη και, όταν δημιουργούνται νέες επαρχίες, τότε κατά κανόνα προσαρμόζεται και η οργάνωση της Εκκλησίας στην αλλαγή αυτή. Κατά τον 6ο αιώνα ωστόσο, παρουσιάζονται και ασυμφωνίες.

Το σύστημα επιδέχεται και εξαιρέσεις. Στην Αίγυπτο, οι μητροπολίτες δεν διαδραματίζουν κανένα ρόλο, εφόσον ο επίσκοπος Αλεξανδρείας χειροτονεί ο ίδιος τους επισκόπους των επαρχιών. Στην επανακτημένη Ιταλία, λαμβάνουν κατά τον ίδιο τρόπο υπόψη την ιδιαίτερη κυριαρχία της Ρώμης επί των "περί την Ρώμην" επαρχιών (*suburbicariae*). Από την άλλη μεριά, σε ορισμένες επαρχίες υπάρχουν, εκτός από τις πραγματικές μητροπόλεις, και μητροπόλεις χωρίς υποκείμενους επισκόπους, και των οποίων οι κάτοχοι καλούνται ενίοτε αυτοκέφαλοι αρχιεπίσκοποι.

Η σύνοδος της Χαλκηδόνος επιβάλλει και αυτή στους επισκόπους της ίδιας επαρχίας την υποχρέωση να συγκεντρώνονται δύο φορές τον χρόνο, αλλά ο Ιουστινιανός μειώνει τη συχνότητα και δεν απαιτεί πάνω από μία ετήσια συγκέντρωση. Η επαρχιακή σύνοδος ρυθμίζει τις τρέχουσες υποθέσεις: συγκρούσεις μεταξύ των επισκόπων, κατ' έφεση εξέταση των κρίσεων τους. Ο μητροπολίτης ασκεί, από την άλλη, σημαντικές πολιτικές λειτουργίες: ο κυβερνήτης της επαρχίας ορκίζεται ενώπιόν του, όταν αναλαμβάνει τα καθήκοντά του. Το 569, μία Νεαρά του Ιουστίνου Β', γενικεύοντας μία διάταξη της *Pragmatica Sanctio* του 554, ορίζει ότι ο μητροπολίτης συμμετέχει στην επιλογή των υποψηφίων για τη θέση του κυβερνήτη.

{tab=Οι Υπερ-Μητροπολιτικές αρχές}

Η οργάνωση της Εκκλησίας είναι λιγότερο ξεκάθαρη όσον αφορά το υπερ-μητροπολιτικό επίπεδο της ιεραρχίας της. Κατά τον 4ο και τον 5ο αιώνα σημειώνεται πραγματική πρόοδος με την εμφάνιση των πατριαρχείων, αλλά οι συγκρούσεις που σημαδεύουν την ιστορία της Εκκλησίας την εποχή αυτή προκύπτουν κατά ένα μέρος από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις μεγάλες πατριαρχικές έδρες.

Η σύνοδος της Νικαίας, που ενισχύει την εξουσία των μητροπολιτών, στρέφει το ενδιαφέρον της και προς τις ανώτερες αρμόδιες αρχές, που έχουν τη δικαιοδοσία να ρυθμίζουν τις συγκρούσεις ανάμεσα σε διάφορες επαρχίες ή τις υποθέσεις στις οποίες εμπλέκεται ο μητροπολίτης. Στον 6ο της κανόνα, η σύνοδος επικυρώνει την κατάσταση που ίσχυε εκ των πραγμάτων: ο επίσκοπος Αλεξανδρείας, κατά το παράδειγμα του επισκόπου Ρώμης, θα έχει εξουσία επί της Αιγύπτου και της Λιβύης, τα προνόμια (*πρεσβεία*) της Αντιόχειας επικυρώνονται καθώς και οι δικαιοδοσίες των Εκκλησιών άλλων επαρχιών που δεν ονομάζονται όμως ρητά. Ο επίσκοπος Ιεροσολύμων αποσπά ιδιαίτερες τιμές, χωρίς να πάψει να εξαρτάται από τον μητροπολίτη Καισαρείας. Έτσι, για την Ανατολική Αυτοκρατορία υπάρχει πια μια καλά συγκροτημένη ενότητα, η μέλλουσα διοίκηση της Αιγύπτου, όπου ο αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας έχει εξουσία επί των επισκόπων. Η περίπτωση της Αντιόχειας και της διοίκησης της Ανατολής είναι λιγότερο ξεκάθαρη, αφού δεν αναφέρεται καμία άλλη αρχή υπεράνω της μητρόπολης. Προκειμένου να αναθεωρηθεί η απόφαση μιας επαρχιακής συνόδου (για παράδειγμα, η παύση ενός επισκόπου), προβλέπεται απλώς ότι ο μητροπολίτης μπορεί να απευθυνθεί σε επισκόπους των γειτονικών επαρχιών ή να φέρει την υπόθεση ενώπιον μιας "μεγαλύτερης συνόδου".

Η Β' Οικουμενική σύνοδος (η πρώτη που γίνεται στην Κωνσταντινούπολη, το 381) διατυπώνει την ανωτερότητα της έδρας της Κωνσταντινούπολης και της απονέμει τη δεύτερη τιμητική θέση μετά την Παλαιά Ρώμη, εφόσον η Κωνσταντινούπολη είναι η Νέα Ρώμη. Ορίζει ως αρχή ότι οι επίσκοποι δεν πρέπει να παρεμβαίνουν στις υποθέσεις των Εκκλησιών που δεν είναι δικές τους, και προσδιορίζονται διάφορες περιφέρειες: ο επίσκοπος Αλεξανδρείας διοικεί την Αίγυπτο, οι επίσκοποι της Ανατολής μόνον την Ανατολή, ενώ τα προνόμια της Αντιόχειας διατηρούνται, όπως είχε γίνει και στη σύνοδο της Νικαίας, οι επίσκοποι της Ασίας διοικούν την Ασία, και το ίδιο ισχύει για τον Πόντο και τη Θράκη. Λαμβάνονται έτσι υπόψη οι πέντε ανατολικές διοικήσεις, ενώ οι διοικήσεις του Ιλλυρικού, που είχαν πρόσφατα προσαρτηθεί πολιτικά στην Κωνσταντινούπολη, συνεχίζουν να εξαρτώνται έμμεσα από τη Ρώμη όσον αφορά τις εκκλησιαστικές υποθέσεις. Και σε αυτήν τη βαθμίδα, η οργάνωση της Εκκλησίας διαμορφώνεται, έστω ατελώς, κατά το πρότυπο της οργάνωσης της αυτοκρατορίας.

Η εφαρμογή στην πράξη αυτών των αρχών οδηγεί στη συνέχεια σε εξελίξεις. Στην Κωνσταντινούπολη, δραστήριοι επίσκοποι επεκτείνουν τα προνόμια της έδρας τους. Η σύνοδος της Εφέσου το 431 δεν λαμβάνει νέες αποφάσεις, αλλά γίνεται εκεί αισθητός ο υποβιβασμός της έδρας της Αντιοχείας: οι Κύπριοι επίσκοποι καταφέρνουν, προσωρινά τουλάχιστον, να αναγνωρισθεί η ανεξαρτησία της Εκκλησίας τους σε σχέση προς την Αντιόχεια. Ο Ιουβενάλης Ιεροσολύμων, από την άλλη, προσπαθεί να ανεξαρτητοποιηθεί από την Αντιόχεια, συγκεντρώνοντας τις Εκκλησίες της Παλαιστίνης υπό την εξουσία του. Η καταδίκη του Νεστορίου στην πρώτη σύνοδο της Εφέσου και ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται η δεύτερη σύνοδος στην Έφεσο μπορεί να φαίνεται ότι σηματοδοτούν τον υποβιβασμό της Κωνσταντινούπολης και τη νίκη της Αλεξανδρείας. Η Δ' Οικουμενική Σύνοδος όμως αντιστρέφει αυτή την τάση.

Πράγματι, στη Χαλκηδόνα υποβιβάζεται η Αλεξανδρεία, της οποίας ο επίσκοπος Διόσκορος παύεται, και καθιερώνεται η σπουδαιότητα της Κωνσταντινούπολης. Οι κανόνες 9 και 17 ορίζουν δικαίωμα έφεσης στην Κωνσταντινούπολη για τους επισκόπους των τριών διοικήσεων της Ασίας, του Πόντου και της Θράκης. Η Κωνσταντινούπολη αναβαθμίζεται κυρίως με τον "εικοστό όγδοο κανόνα", που της απονέμει προνόμια ίσα με της Παλαιάς Ρώμης και καθορίζει τη δικαιοδοσία της.

Η σύνοδος ρυθμίζει, τέλος, την περίπτωση των Ιεροσολύμων, αποφασίζοντας ότι οι τρεις επαρχίες της Παλαιστίνης θα υπάγονται στη δικαιοδοσία των Ιεροσολύμων και όχι της Αντιοχείας. Έτσι αρχίζει να διαγράφεται το σύστημα των πέντε πατριαρχείων -Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων-, η "πενταρχία" της ιουστινιάνειας περιόδου, που διοικεί την αυτοκρατορική Εκκλησία. Ο τίτλος του πατριάρχη ωστόσο θα επιβληθεί σταδιακά κατά την περίοδο μετά τη Χαλκηδόνα. Αλλά κυρίως, ποτέ τα πέντε πατριαρχεία δεν θα μοιραστούν όλη την αυτοκρατορική Εκκλησία, αφού η Κύπρος και η Εκκλησία της επανακτημένης Αφρικής δεν εξαρτώνται από κανένα πατριάρχη.

{/tabs}